

УДК 007: 659.3

КОРИННІ НАРОДИ КРИМУ Й ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Яблонівська Н.В.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна

У статті на прикладі кримськотатарських, караїмських та кримчацьких ЗМІ вивчається питання про те, яку відповідь може дати етнічна журналістика малих народів на виклики глобалізації.

Ключові слова: *глобалізація, етнічна журналістика, кримські татари, караїми, кримчаки, Крим.*

Сьогодні серед російських та українських науковців стає все більш поширеною думка про те, що глобалізаційні зміни по-різному проходять у різних країнах: наслідки глобалізації для кожної країни впливають з її соціально-політичного та національного досвіду (О. Л. Варганова [3], Я. М. Засурський [6], І. І. Засурський [5], Ю. Бондар [2], В. Д. Демченко [4]).

Свою специфіку, безумовно, мають і глобалізаційні зміни у культурі корінних народів, *актуальність наукового розгляду* яких викликана тією загрозою знищення локальних культур, яку потенційно несе у собі глобалізація як така. Серйозність цієї загрози підсилюється ще й тим, що кримськотатарська культура у ХХ ст. вже зазнала руйнівного впливу через депортацію, а караїми й кримчаки через свою малочисленність перебувають на межі зникнення (за даними перепису 2001 р. у Криму налічувалося близько 200 кримчаків і 700 караїмів).

Метою нашого дослідження стане виявлення на прикладі етнічної журналістики корінних народів Криму діалектичної сутності процесів глобалізації, які є не тільки викликом, перевіркою на життєздатність для локальних культур, але й унікальним пропозицією для них репрезентувати себе й свої надбання у масштабах усього світу.

Слід відразу відзначити, що з головною загрозою глобалізації – явищем асиміляційного впливу домінуючої культури – корінні народи Криму стикнулися не сьогодні, а ще наприкінці XVIII століття, коли півострів був анексований Російською імперією. Кримськотатарська культура довгий час виявляла поміркований імунітет до цього впливу: засвоювала чуже, не втрачаючи своє. Яскравим прикладом такої позиції був «Терджиман–Переводчик» І. Гаспринського з його дзеркальною двомовною композицією. Показовим також є те, що лівова частина кримськотатарських довоєнних газет і журналів в Криму виходила національною мовою.

Гіршою була ситуація з караїмами й кримчаками, які вже на початку ХХ ст. визначали факт серйозного асиміляційного впливу з боку російської культури. Наприклад, проблема втрати караїмами національної мови вже у 1911 р. була

відмічена Іллею Казасом у статті “Загальні замітки про караїмів”: “Нині татарська мова у кримських караїмів поступово витісняється мовою російською, отже, молоде покоління, зокрема у некримських містах, її майже не розуміє, а у Криму вона вживається у домашньому побуті тільки у бідних малокультурних родинах. У богослужінні караїми послуговуються давньоєврейською мовою, мовою Біблії, хоч мало хто її розуміє”, – писав відомий караїмський просвітянин [7].

І сьогодні процеси національного відродження відбуваються у корінних народів Криму по-різному: кримськотатарський народ плекає надію зберегти свою мову від зникнення, сформувати її загальнонаціональний літературний варіант, перейти на латиницю й таким чином долучитися до єдиного тюркського світу; кримські караїми й кримчаки через свою нечисленність і практично повну втрату національних мов як мов спілкування у своєму середовищі зосереджені на зберіганні історичної пам’яті про свій етнос, пам’яток своєї історії і культури.

Замислюючись над перспективами розвитку подібних культур, сучасні вчені все частіше звертають увагу на те, що головний засіб глобалізації – інтернет – дає новий шанс для тих з них, які останнім часом занепадали чи перебували “на узбіччі”.

Відомий український дослідник соціальної комунікації Б. В. Потятиник навіть назвав пункт підрозділу своєї монографії, присвяченого інтернетові, “Підтримка позатериторіальних етнокультур” [13, с. 30]. “Інтернет дає приклади підтримки національно-культурної ідентичності та гуртування людей, які давно “відірвались” або й ніколи не були у своїх історичних етнічних землях, – пише вчений. Їхня комунікація та гуртування базується на екстериторіальних засадах. Йдеться про “віртуальну територію”, представлену певними інформаційними потоками та веб-сайтами в електронній мережі” [13, с. 31]. Ще один український медіадослідник, М. Пономаренко, навіть запровадив термін “етномережа” для позначення “ГЛОБАЛЬНОГО об’єднання людей однієї етнічної групи через Інтернет та інші засоби сучасних комунікацій” [12].

Сказане вище стосується не тільки представників діаспор, які перебувають за межами історичної батьківщини. Чи не найбільше ідея етномережі є винаходом для таких корінних (аборигенних) народів зі складною долею, як кримські татари, а також караїми й кримчаки, представників яких за межами Криму перебуває більше, ніж на історичній батьківщині.

Наприклад, за даними останнього перепису, в Україні мешкає 248,2 тис. кримських татар [14]. При цьому ще близько 90 тисяч кримських татар налічується в Узбекистані (оцінки кількості кримських татар Узбекистану коливаються, в залежності від політичної заангажованості експертів, від 10 тис. до 150 тис.) [11], у Румунії – 24 тис., у Росії – 4 тис. (в основному, в Краснодарському краї), у Болгарії – 3 тис. За даними турецьких кримськотатарських організацій і деяких експертів, діаспора в Туреччині нараховує сотні тисяч осіб, однак точні дані про її чисельність відсутні, тому що в Туреччині не публікуються дані про національний склад населення країни. Загальне число жителів, чий предки в різний час іммігрували в країну з Криму, оцінюється в Туреччині в 4-6 млн. осіб, однак більша частина цих людей асимілювалася й вважає себе не кримськими татарами, а турками кримського походження.[17]. Ще більш парадоксальною є ситуація з кримськими караїмами й кримчаками, більшість яких мешкає за межами Криму (приблизно 1300 з 2000 караїмів й 1300 з 1500 кримчаків).

Діаспорні спільноти кримських татар, караїмів й кримчаків не просто воліють тримати руку на пульсі того, що відбувається на овіяній легендами етнічній території, вони хочуть приймати безпосередню участь у процесах національного відродження своїх народів і для цього мають бути об'єднані новітніми засобами соціальної комунікації.

Зазначена об'єктивна потреба актуалізує такий вид масової комунікації, як інтернет-журналістика, безумовною перевагою якої є транскордонність. Російські дослідники О. Калмиков та Л. Коханова відмічають: “Сегодня стремительно устаревают понятия “местная пресса” и “многотиражка”. Всякое издание с любым тиражом на любом языке не может не оказывать влияния на глобальное медийное пространство и не может существовать независимо от него” [8].

Довгий час журналістика корінних народів Криму цього виклику часу майже не помічала, й єдиним кримськотатарським виданням АРК, що мало інтернет-версію, був тижневик “Полуостров” (<http://poluostrov.com.ua>), сайт якого існує за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні. Спочатку електронна версія газети майже повністю повторювала паперовий варіант. При цьому вже від початку були наявні такі переваги мережевої версії, як пошук по сайту, архів попередніх номерів і можливість коментування. Сьогодні сайт отримав постійно оновлювану новинну стрічку (із рубриками «Крим», «Україна», «Тюркський світ», «Світ», «Економіка», «Наука і здоров'я», «Культура», «Спорт»), відкрив форум та блоги (серед його блогерів – загальновідомий український журналіст Осман Пашаєв), надав можливість читати останній випуск газети в форматі pdf, проте відмовився від власного електронного архіву.

Протягом 2009 року інтернет-можливості стали масово використовувати й інші кримськотатарські газети. За сприяння спонсорів представницькі сайти з'явилися відразу в газет “Голос Крыма” (<http://www.goloskrima.com>), “Янзы дюнья” (“Новий світ») (<http://www.yanidunya.org>) та “Къырым” (“Крим”) (<http://www.qirim.info>), трохи пізніше власний сайт з'явився й у газети Меджлісу кримськотатарського народу «Авдет» (<http://avdet.org>). Ці сайти зроблені однотипно: на головній сторінці вони містять перелік основних рубрик, матеріали останнього номеру, надають можливість пошуку за ключовими словами й за датою виходу та можливість коментування. Інтернет-версії газет на усіх цих сайтах копіюють структуру, рубрики, тестовий формат своїх “батьків”. Дослідниця з МДУ М. М. Лукіна називає такі інтернет-видання клонами, а донецький професор І. М. Артамонова копіями традиційних видань [1, с. 138]. Тільки сайт «Авдет» дещо урізноманітнює й розширює зміст паперового видання: містить онлайн-рубрики «Авторські замітки» та «Фотогалерея», передбачає рубрику «Ana tili» («Рідна мова»), щоправда поки що не заповнену контентом, веде статистику відвідувань й реєстрацію активних користувачів сайту, проводить інтернет-опитування, пропонує банер дружнього кримськотатарського історико-етнографічного часопису «Qasevet» («Турбота») (обидва видання мають спільного головного редактора – Шевкета Кайбуллаєва),

Прикро, але лише «Авдет» та “Голос Крыма” дбають про постійне оновлення свого мережевого контенту. Для “Янзы дюнья” й “Къырым” сайти навіть через 2 роки після відкриття виконують лише представницьку функцію: на 28.06.2011 р. на сайті “Къырым” був виставлений номер від 27 червня 2009 р., а на сайті “Янзы дюнья” – від 25 квітня 2009 р. Байдужість редакцій газет до своїх онлайн-дітищ

суперечить не тільки світовим тенденціям розвитку мас-медіа, а й історичному досвіду самої кримськотатарської журналістики. Колись «Терджиман» І. Гаспринського був володарем думок мусульман не тільки Криму, а й Росії та навіть Європи й Близького Сходу: більша частина його передплатників жила за межами півострова. Сьогодні ж, як виявляється, кримськотатарські видання не воліють бачити у якості своєї аудиторії навіть закордонних співвітчизників.

Зовсім інше ставлення до інтернет-версії свого видання спостерігається у кримських караїмів. Вже шість років найоперативнішим ЗМІ караїмської громади є газета «Къырым къарайлар» («Кримські караїми») – щомісячний додаток до кримськотатарської газети «Къырым». Вона присутня на сайті останньої (<http://www.qirim.info/?cat=9>). Проте, як уже було зазначено вище, цей сайт не оновлювався вже 2 роки, й тому з 2011 р. нові номери «Къырым къарайлар» регулярно виставляються на офіційному сайті Всеукраїнської асоціації караїмів «Крымкарайлар» (<http://karai.crimea.ua/>) у форматі pdf.

Незрозумілим є й небажання більшості власників сайтів впровадити на них стрічку останніх подій. Бо саме можливість оперативного оновлення (update) контенту набагато підвищує конкурентноздатність й впливовість цих видань. Наприклад, у листопаді 2007 році резонансні для кримськотатарського народу події на самозахопленні по вул. Балаклавській у Сімферополі та на плато Ай-Петрі відбулися у середу та четвер, тому вони були відображені у газеті «Толос Крима», яка виходить друком по п'ятницях, аж за 10 днів – після того, що їх вже прокоментували всі інші й не по одному разу. Кримськотатарська ж преса тоді була не в змозі вчасно прийняти участь у інформаційному протистоянні.

Останнім часом зазначену прогалину частково заповнює відкритий у 2010 році кримськотатарський новинарний сайт «Teraze» («Терези») (<http://teraze.com.ua/>). Він інформує про останні новини АРК та України, особливо зосереджуючись на тих, що пов'язані з кримськими татарами та мусульманами у цілому. Також на сайті є присутньою інформація про життя інших тюркських та мусульманських країн. Мету організації сайту його засновники пояснюють таким чином: «Колись на середньовічному кримському базарі була така посада - мухтасиб. Це була людина, яка ходила серед торговців і перевіряв ваги і міри, а за одне і якість товарів. Без такої періодичної перевірки мір і ваг і контролю якості будь-який ринок швидко перетворюється в смітник сумнівних товарів. З деяких пір те, що називається в нас у Криму "інформаційним простором", нагадує такий самий безладний ринок, де відбувається "несанкціонована торгівля" ідеями неперевіреної якості й часто в упаковці, що не зовсім відповідає вмістові. Наш сайт не більш як інструмент для виміру цінності й адекватності ідей і подій, що нам пропонує наш бурхливий інформаційний ринок, і засіб для навігації в море громадського життя і повсякденної політики. Отже, перш ніж погодитися прийняти, давайте зважимо, те що нам пропонує сьогоднішній день» [16]. Тим не менш, засновники сайту, джерела його фінансування й журналісти, які над ним працюють, залишаються невідомими, а для контактів сайт надає лише електронну адресу.

Представленою в мережі є також єдина кримськотатарська інформаційна агенція QHA – Qirim Haber Ajansi (Агенція «Кримські новини») (<http://www.qha.com.ua/>). На її сайті, на відміну від усіх попередніх, присутня достатньо репрезентативна відеогалерея з програм кримськотатарської редакції ДТРК «Крим» і власних

відеозйомок. Сайт використовує 3 мови: російську, англійську і кримськотатарську. Нажаль, більшість інформаційних повідомлень сайту є доступними лише для його платних абонентів.

До практики створення власних презентаційних сайтів долучилися й кримськотатарські журнали – «Несиль» («Покоління») (<http://nesil.com.ua>), «Qasevet» («Турбота») (<http://avdet.org/qasevet>), у травні 2009 р. був заснований електронний часопис «Алтын Бешик» («Золота колиска») (<http://www.altinbeshik.narod.ru>). Так само заявили про себе у інтернет-мережі й часописи кримськотатарської діаспори «Kalgay» (kalgaydergisi.org), «Bahcesaray» (bahcesaray.org), «Fikirde Birlik» (fikirdebirlik.org), «Emel Vakfi» (emelvakfi.org).

Аналогічним шляхом пішли і кримчаки, які довгий час не мали свого періодичного друкованого видання. З 2005 року кримчакська громада видає раз на рік альманах «Кърымчахлар» («Кримчаки»). Видання містить етнографічні статті, публіцистику, мемуари, вірші, оповідання, фольклорні й фотоматеріали по культурно-історичній спадщині кримчацького народу. Зараз на офіційному сайті Кримського республіканського культурно-просвітницького товариства «Кърымчахлар» (<http://crumchaks.org>) існує сторінка, присвячена альманахові. Наступним кроком має бути інтернет-презентація матеріалів альманаху.

Набагато оперативнішою, ніж інтернет-версії традиційних паперових видань, є відкрита минулого року кримськотатарська інтернет-газета «Къырым алеми» («Кримський світ») (<http://kr-alemi.com/index.php>). Газета виходить двома мовами – російською та кримськотатарською й містить останні новини Криму, України та світу, особливу увагу зосереджуючи на тих з них, які дотичні до кримських татар.

Дуже важливим для розвитку глобальної етномережі корінних народів Криму є також те, що газети “Янъы дюнья” та “Къырым” виходять кримськотатарською мовою, а отже їх вихід у інтернет-середовище сприятиме її популяризації. Проте поки що на сайтах цих газет ми не спостерігаємо жвавого обговорення їх публікацій ані кримськотатарською, ані будь-якою іншою мовою. Це неважко пояснити: немає оновлення контенту з боку редакцій – і відповідно немає читацької зацікавленості. Проте саме ці видання могли б стати осередками онлайн-спілкування рідною мовою серед людей, які розділені територіально, але не духовно – на форумах та під час коментувань. Те, що така можливість існує потенційно, підтверджується активним обговоренням проблем кримських татар і караїмів на сайті «Майдан» (www.maidan.org.ua), у соціальних мережах, де створено відповідні групи, на форумі crimeantatars.org – нового мультимедійного сайту про Крим та кримських татар та іноді – на сайті газети «Авдет». Наприклад, на останньому авторська замітка головного редактора від 23.10.2009 «Чи мають кримтатари національну ідею?» викликала 31 коментування, більшість з яких може сприйматися як окремі повноправні публікації.

Але все це поки що, як вже було відмічено, лише обговорення російською мовою, яке, можливо, й сприяє розвитку національної самосвідомості, але не сприяє ані розвитку й поширенню національної мови, ані духовному об'єднанню кримських тюрк через формування віртуальної етномережі: зрозуміло, що в таких обговореннях через незнання мови спілкування не можуть прийняти участь кримські татари ані Туреччини, ані Румунії.

У цілому ж інтернет-версії кримськотатарських видань і навіть онлайнві видання далеко не у повному обсязі використовують такі потенційні можливості користування інтернет-мережею, як інтерактивність та конвергенція. Поки що на сайтах кримськотатарських ЗМІ відсутній діалог між редакціями та читачами та читачів між собою, а друковані матеріали майже не ілюструються відео- та аудіозаписами. Також дуже слабким у текстах наявних інтернет-версій є використання гіперпосилань, і практично немає взаємопідтримки через систему банерів.

Як писав Д. Рендол, “будь-який журналіст, який вважає, що для роботи в інтернеті він може легко обійтися наявними вміннями і що технічну роботу можна спокійно залишити “цим технарям”, приречений залишитись у майбутньому без роботи, як це несподівано сталося після 1929 року з акторами німого кіно з їхніми писклявими голосами” [15, с. 142]. Головне сьогодні – не ігнорувати цих технологій, а використовувати їх на користь власній справі та власному народові.

І як приклад у цьому відношенні можна навести роботу нового мультимедійного сайту про Крим і кримських татар crimeantatars.org, який існує відразу у трьох мовно-графічних версіях: російською, кримськотатарською кирилицею та кримськотатарською латиницею. Сайт має стрічку останніх новин, своїм відвідувачам він надає можливість цілодобово слухати онлайн кримськотатарське радіо «Мейдан» та переглядати найбільш цікаві сюжети кримськотатарського телеканалу АТР, приймати участь у обговоренні тем на форумі та різноманітних інтернет-опитуваннях, вести блоги, знайомитися з інформаційними матеріалами з історії, культури, політики, релігії тощо, пропонувати нові теми для журналістів телеканалу АТР і радіо "Мейдан", повідомляти про події, завантажувати свої фото і відео. Також сайт перебуває у контакті з найбільш популярними соціальними мережами.

Таким чином, ми дійшли *висновку*, що глобалізація надає корінним тюркським народам Криму шанс для збереження своєї національної ідентичності і для популяризації своїх духовних надбань через формування віртуальної етнотережі. Але на сьогодні цей шанс у сфері соціальних комунікацій використовується далеко не повністю. Засновники етнічних сайтів мають більш плідно задіяти такі можливості інтернет-комунікацій, як оперативність, інтерактивність, мультимедійність, а також сприяти створенню у інтернет-мережі осередків етномовного спілкування.

Список літератури

1. Артамонова І. М. Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-медіа в Україні / І. М. Артамонова. – Донецьк: Лебедь, 2009. – 416 с.
2. Бондар Ю. Плюси і мінуси глобалізації (інформаційний аспект) / Ю. Бондар // Україна на шляху до Європи: [колективна монографія] / Упорядники В. Шкляр, А. Юричко. – К.: ЕТНОС, 2006. – С.438-490.
3. Вартанова Е. Национальная инфраструктура новых медиа в России / Е. Вартанова // Журналистика в переходный период: проблемы и перспективы: материалы международной научной конференции. – М., 1998. – С. 9-18.
4. Демченко В.Д. Соціальні комунікації як чинник глобалізації в незалежній Україні / В. Д. Демченко // Ученые записки ТНУ им. Вернадского. – 2010. – Том 23 (62) № 4. – С. 57-61.

5. Засурский И.И. Становление российского института СМИ в контексте глобальных информационных процессов / И.И. Засурский: автореф. диссер. канд. филол. наук. – М., 1996. – 19 с.
6. Засурский Я.Н. Постсоциалистические СМИ в глобальном, региональном и национальном контекстах / Я.Н. Засурский // Искушение свободой. Российская журналистика: 1990-2007. – С.238-247. – (Серия: 21 век. Информация и общество).
7. Казас И.И. Общие заметки о караимах // Караимская жизнь. – 1911. – № 3-4 (август-сентябрь). – С. 49.
8. Калмыков А. А. Интернет-журналистика: [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по спец. 021400 “Журналистика”] / А. А. Калмыков, Л. А. Коханова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 383 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.evartist.narod.ru/text16/026.htm>
9. Лукина М. М. СМИ в домене Ру: хроника, цифры и типы / М. М. Лукина // Вестник Московского ун-та. Сер.10. Журналистика. – 2001. – № 6. – С.63-73.
10. Лукина М.М. СМИ в пространстве Интернета. / М.М. Лукина, И.Д. Фомичева – М.: Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2005. – 87 с.
11. Петров В. П. К вопросу о миграционном потенциале крымских татар и перспективах репатриации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://krod.narod.ru/oboz10.htm>
12. Пономаренко М. Українська етномережа// Український форум. – 2001. – 21-28 квіт.
13. Потятиник Б.В. Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика / Борис Потятиник. – Львів: ПАІС,2004. – 312с.
14. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: // <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.
15. Рендол Д. Універсальний журналіст / Д. Рендол, пер. с англ. – К.: ТОВ “Київська типографія”, 2006. – 152 с.
16. Теразе: О проекте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://teraze.com.ua/page.php?id=20>.
17. Türkiyedeki Qırımtatar milliy areketiniñ seyri // Bahçesaray dergisi. - 2000. – Mayıs [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.vatankirim.net/bahcesaray/?p=129>.

Яблоновская Н.В. Коренные народы Крыма и вызовы глобализации (социально-коммуникативный аспект) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.135-141.

В статье на примере крымскотатарских, караимских и крымчакских СМИ изучается вопрос о том, какой ответ на вызовы глобализации может дать этническая журналистика малых народов.

Ключевые слова: глобализация, этническая журналистика, крымские татары, караимы, крымчаки, Крым.

Yablonovska N.V. The aborigin people of the Crimea and the globalization calls (social-communicative aspect) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.135-141.

The article deals with the answer which the ethnic journalism of the small nationalities can give on a globalizations call (on the example of Crimean tatarian, Krymchaks and Karaites mass-media).

Key words: globalization, ethnic journalism, Crimean Tatars, Karaites, Krymchaks, Crimea.

Поступила до редакції 19.08.2011 р.